Fuat Sezgin

AMERİKA'NIN MÜSLÜMANLAR TARAFINDAN KRİSTOF KOLOMB ÖNCESİ KEŞFİ

AMERİKA'NIN MÜSLÜMANLAR TARAFINDAN KRİSTOF KOLOMB ÖNCESİ KEŞFİ

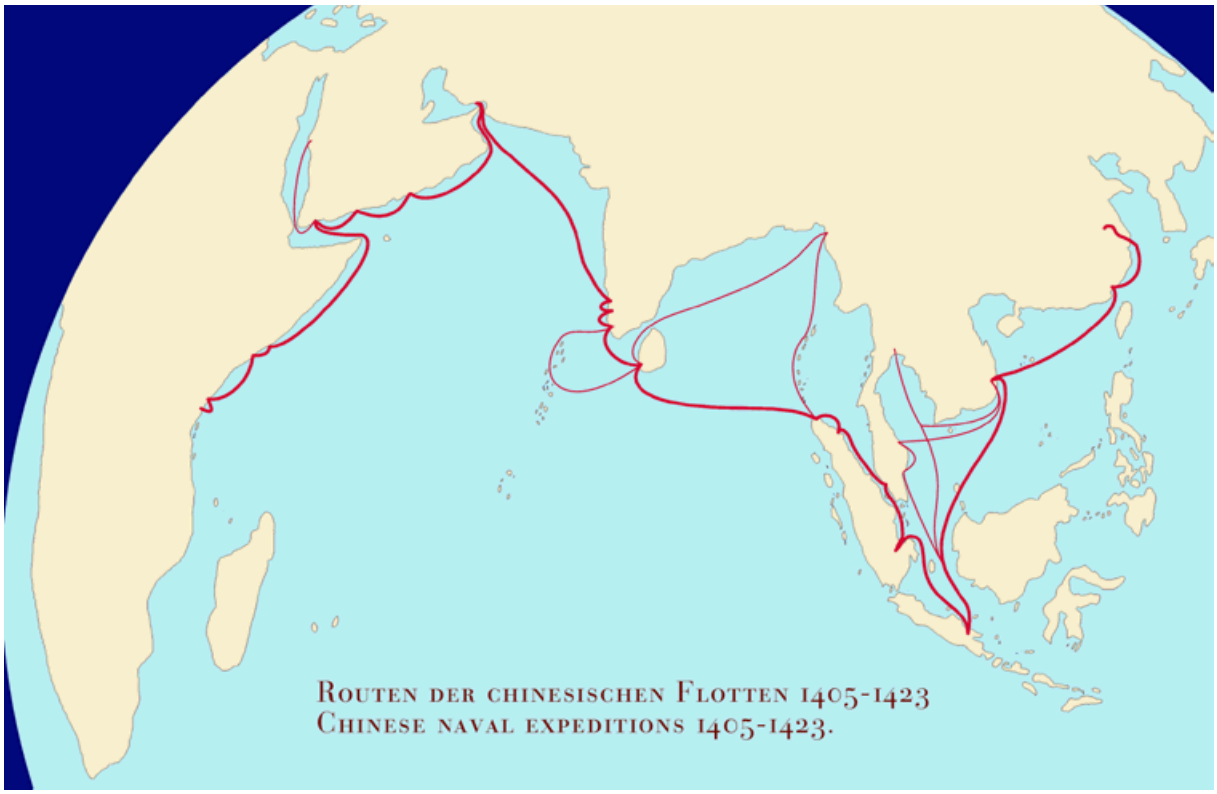
Prof. Dr. Fuat Sezgin

1930'ların başlarında Alman orientalist Paul Kahle, ard arda yayınladığı yazılarla, Piri Reis'in Topkapı Sarayındaki Amerika haritasını bilim dünyasına tanıtmıştı. Haritanın, haritacılık tarihi açısından değeri konusunda bugüne kadar sayısız yazı yazıldı. Bu konudaki değerlendirmeler birbirlerinden çok büyük farklılıklar gösteriyor. Son yıllarda çıkan bazı yazılardaki, haritanın güneyinde büyük bir kara kütlesinin belirtildiği hususu, tartışmaya yeni bir boyut kazandırmış bulunuyor. Ama bütün bu gayretler İslam kültür dünyasının haritacılık tarihindeki büyük yaratıcı yeri bilinmeden gösterildi.

Diğer taraftan bu tartışmalar devam ederken 2002 yılında bir İngiliz denizaltı komutanı Gavin Menzis "1421: Çin'in Dünyayı Keşfettiği Yıl" adıyla yayınladığı kitapta tartışmaya yeni bir boyut kazandırdı. İslam bilim ve kartografya tarihi konusuyla uğraştığımı bilen birçok okuyucu benim bu hususta görüşümü sordular. Bu konuyu özel bir araştırmaya tabi tutmadığım dönemlerde ben de Piri Reis'in bize Kristof Kolomb'un kaybolan haritasının ulaştırıdğına inanıyordum. Gavin Menzis'in kitabını okuduktan sonra bu konuyu ciddi bir şekilde araştırmaya başladım. Nispeten uzun olan bu araştırmamın sonucu "İslam'da matematik coğrafya, kartografya ve batıdaki devamı" adlı yakında çıkmasını planladığım kitabımın dördüncü cildinin bir kısmını teşkil ediyor. Bugün sizlere bu incelememin sonuçlarını bir özet halinde sunacağım. Bu araştırmanın 50 sayfa kadar tutan metnini Almanca ve İngilizce olarak yakında internet yoluyla geniş bir ilgili topluma iletmeğe karar vermiş bulunuyorum.

Önce Menzis'in ileri sürdüğü görüşlerden sadece bir kaçına değineceğim. Menzis'in ileri sürdüğü 1421 Çin ekspedisyonunun esası şudur: Bazı Çinli hükümdarlar, 1405 – 1433 yılları arasında bir kaç donanma hazırlayarak, Hint Okyanusuna kıyısı bulunan devletlerle, ya diplomatik ilişkiler kurmak ya da haraç almak maksadıyla seferler düzenlemişlerdir. Bu seferlerin safhaları, ayrıntıları ve sonuçları Çin kaynaklarında titizlikle kaydedilmiş, hatta izlerine devrin Farsça kaynaklarında da rastlanmaktadır.

Daha da önemlisi şudur ki, Çinlilerin bu teşebbüslerine dair günümüze ulaşan en eski 3 kitapçık, seferlere katılanlar tarafından yazılmış bulunuyor. Bu yazarlardan biri de Man Huan adlı Arapça bilen bir müslümandır. Huan'ın yazdığı kitap "Okyanus sahillerinin tam

1: Çin donanmalarının 1405 – 1433 yıllarında yaptıkları seferlerin çizelgesi

araştırması" adını taşıyor. Sinoloji, 19. yüzyılın ikinci yarısından beri bu seyahat bilgileri üzerinde çalışıyor. Ortaya çıkan araştırmalar Çin donanmalarının Hint Okyanusunda ve çevresinde 36 ülkeye uğradıklarını, güneyde Borneo ve Timor adalarına, güneybatıda Malindi'ye kadar vardıklarını, bununla birlikte Avustralya ve Madagaskar'ın adının geçmediğini göstermektedir. Seyahatnamelerin hiç birinde harita bulunmamaktadır. Yalnız 17. yüzyılın ortalarında bir Çinli tarihçinin 3 seyahatnamenin verdiği bilgiye dayanarak yaptığı şematik bir harita günümüze kadar ulaşmış bulunuyor. Altını çizmek gerekirse, ne bu seyahatnamelerde, ne şematik haritada, ne de diğer Çin kaynaklarında donanmanın Hint Okyanusunun ötesine geçtiğine dair hiç bir bilgiye rastlanmamaktadır. Onların uğradıkları yerlerin krokisi şöylece verilebilir (No: 1).

Çin donanmaları Atlas Okyanusuna geçebilirlerdi. Zira bu geçişyolu çok eskiden beri biliniyordu. Basra şehri yakınlarında yapılan dikişli (çivili değil) gemiler daha 9. yüzyılda Fas'ın Massa limanı ile Çin arasında ticaret seferleri yapıyorlardı. Daha İslamın ilk yüzyılında Çin'in Kanton şehrinde bir Müslüman mahallesi vardı. Yine aynı yüzyılda Madagaskar adasında bir çok Müslüman yaşıyordu (No: 2). Buna rağmen, Atlas Okyanusuna geçmek Çin donanmasının hedefi ve görevinin dışında kalıyordu.

Bütün bu hususi açıklığa rağmen, İngiliz yazar Menzis donanmaların 1421 yılında Hint Okyanusunun, mükemmel haritasını yaptıktan sonra Atlas Okyanusuna açıldıklarını,

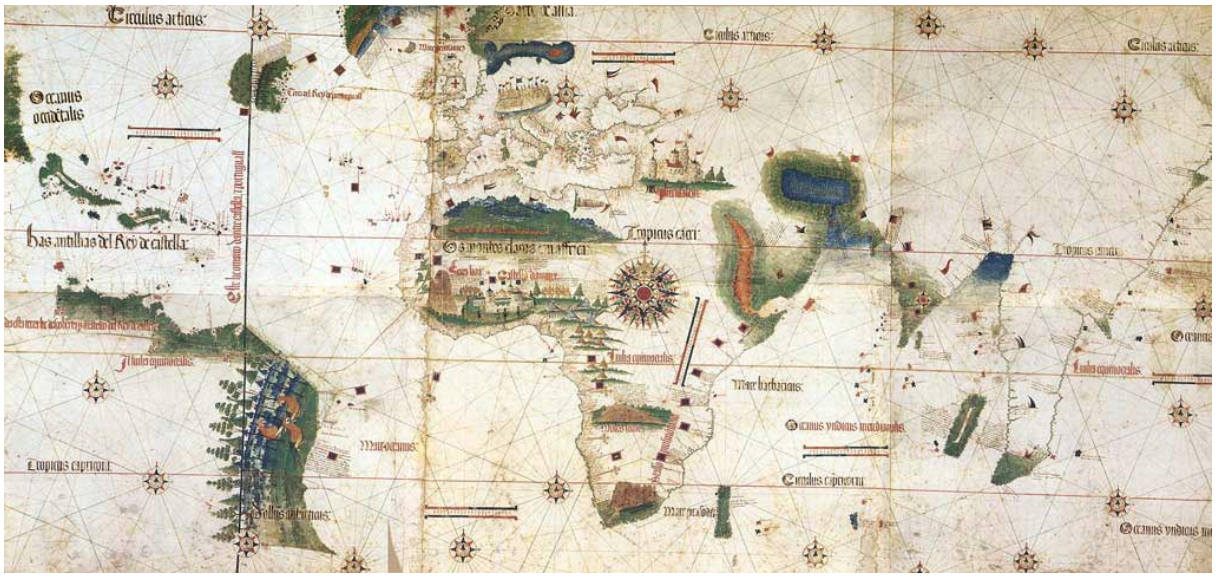

2: Müslümanların mağrib ile Çin arasındaki, 9. yüzyıldan beri ticaret yolları

bütün okyanusu güneyden kuzeye kadar Grönland dahil arşınladıklarını, enlem ve boylam derecelerini ölçtüklerini, bu arada Batıya yönelip Amerika'yı keşfettiklerini, bütün bu bölgelerin haritalarını yaptıktan sonra Kuzey okyanus üzerinden, Asya sahillerinin mükemmel haritalarını yaparak 1423 yılında Çin'e döndüklerini ileri sürüyor. Başka gerekli şartların dışında yüzlerce yıllık bir zaman isteyen böyle bir başarının, Menzis, ancak Çin donanması gibi insan ve gemi sayısı bakımından yüksek kapasiteye sahip bir donanma tarafından gerçekleştir ilebileceğini ileri sürmekle, Çinlilere adeta insan üstü bir kabiliyet ve çalışkanlık atfederek konunun aydınlatılabileceğine inanıyor.

Menzis'i bu inanca götüren sebeplerin başında, 15. yüzyıl sonu ve 16.yüzyıl başlarında coğrafya tarihinde karşılaşılan 3 büyük harita gelmektedir. Biri Vasco da Gama'nın ilk seferinden döner dönmez Avrupa'da ortaya çıkan Afrika haritası (No: 3). Menzis, haklı olarak bu mükemmel haritanın belirttiği Afrika'nın, özellikle doğu sahillerinin hangi kültür dünyası tarafından başarılabildiğini tekrar tekrar soruyor. Bunun herşeyden önce gerçek boylam derecesi ölçme bilgisini gerektirdiğini, bu bilginin Avrupalılarda ve müslümanlarda bulunmadığını, buna ancak Çinlilerin sahip olduğunu ileri sürüyor.

Menzis böylece haritacılık tarihçiliğinin çok zayıf taraflarından birine değiniyor. Bu, yerinde sürdürülen yüksek matematik coğrafya bilgisine dayanan şaheser haritayı harita tarihçileri Afrika sahillerinin sadece 2

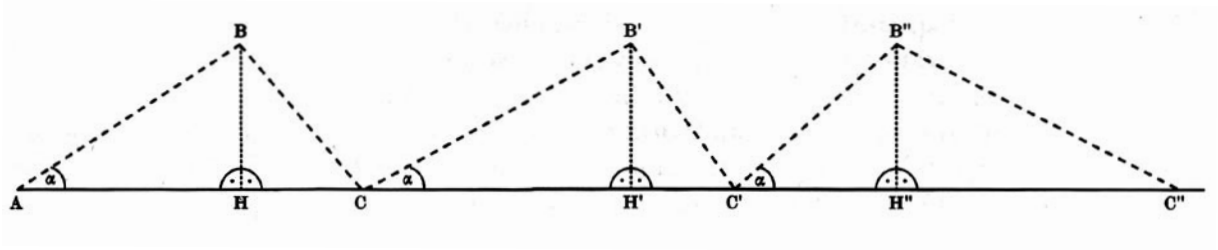
3: Cantino'nun Afrika haritası (1502)

veya 3 noktasına değinerek müslüman klavuzlar sayesinde Hindistan'ın Kalikut şehrine gidip dönen Vasco da Gama'nın Portekiz'e getirdiği bilgilerle bir kaç ayda yapıldığına inanıyorlar. Bu gecekondu düşüncesi maalesef bütün kartografya tarihçiliğine hakim. Menzis, bu haritanın Portekizlilerin işi olamayacağı yönündeki tepkisinde haklı, ama Çinlilerin boylam derecelerini ölçme yönündeki iddiası coğrafya, astronomi ve denizcilik tarihine aykırıdır. Çinliler 18. yüzyıla kadar ne astronomik boylam derecesi ile uğraşmışlar ve ne de astronomik olarak ölçülen boylam derecelerine dayanan bir harita yapmayı başarmışlardır.

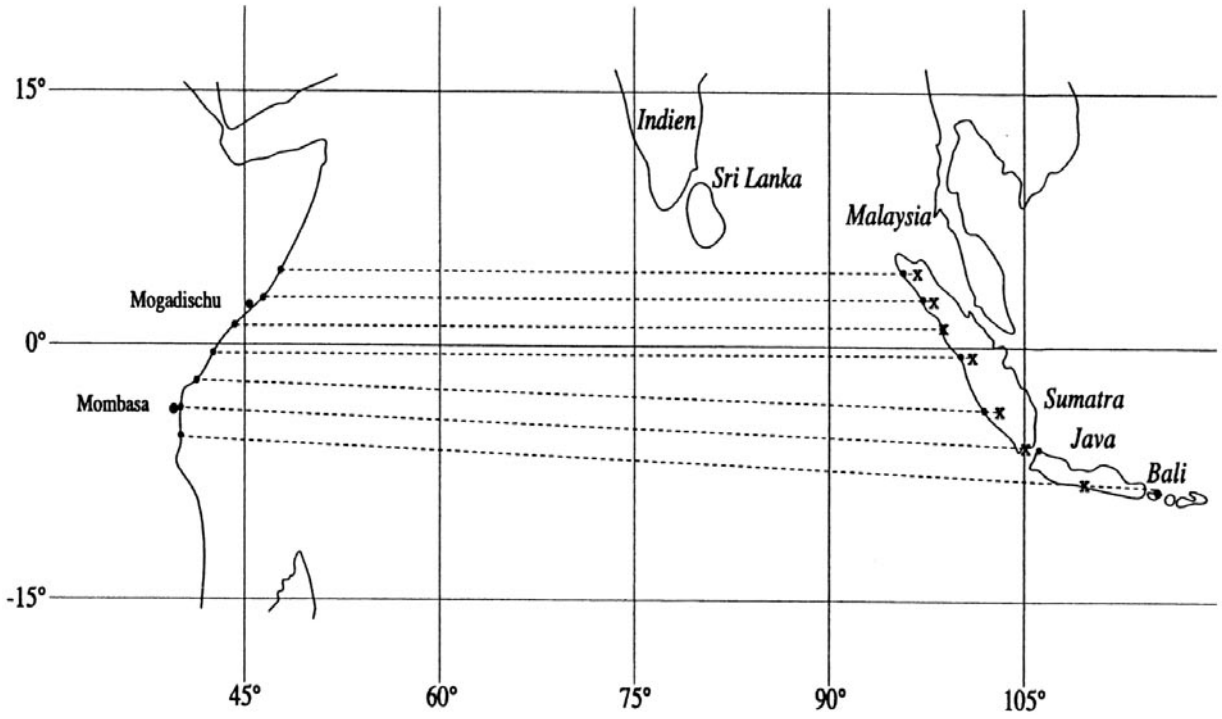
Menzis'in, müslümanların (Arapların) Afrika haritasını yapanlar olamayacakları, çünkü onların da gerekli boylam derecelerini ölçemedikleri yönündeki iddiası tamamen yanlıştır. O, bu iddiasında kısmen coğrafya tarihinde kabul edilen bir gerçeği de bilmiyor.

Müslümanlar Yunanlılardan, Hintililerden ve İranlılardan öğrendikleri ay tutulmasına dayanarak boylam derecesini ölçme işini geliştirdiler. Onlar karşımıza 9. yüzyıldan beri ölçülen boylam derecelerini haritaya ilk defa tatbik eden bir kültür dünyasının mensupları olarak çıkıyorlar. Müslümanların, herşeyden önce Yunanlıların öğrencileri olarak başladıkları matematik-coğrafya ve haritacılık 800 yıllık bir gelişmeyi gerçekleştirdi. Onların 11. yüzyıldan beri kazanılan müslüman İspanya dışı Avrupalı öğrencileri eski dünyanın haritasına 18. yüzyılda yeni yapıcı unsurları katmaya, yanlışları düzeltmeye başladılar.

Sunuşumun bundan sonraki bölümünde konunun inandırıcı olması bakımından İslam kültür dünyasında boylam derecelerini ölçmede kullanılan metotlardan birine kısaca değineceğim. Hint okyanusunda uzaklık ölçmede kullanılan metotlar: (No: 4)

4: Müslüman denizcilerin Hint Okyanusundaki uzaklık ölçme metotları

5: Müslüman denizcilerin Afrika ile Sumatra arasındaki uzaklık ölçüleri

1. Meridyen dairelerine paralel uzaklıkların ölçümü,

2. Meridyen dairelerinden 90 dereceden küçük eğiklikli uzaklıkların ölçümü,

3. Ekvator çizgisine paralel uzaklıların ölçümü.

Bu metotlardan birincisi açık denizlerde enlem, üçüncüsü boylam derecelerini bulma metodu idi. Müslüman denizcilerin bu metotlarla elde ettikleri yüzlerce uzaklık değerleri bugünkülerden hemen hemen hiç farklı değil. Onların bize ulaştırdığı Ekvatorun Afrika ile Sumatra arasındaki uzaklığı bugünkü değerden sadece birkaç kilometre farklı (No: 5).

Bu gerekli açıklamadan sonra şuna işaret etmek isterim ki ne Vasco da Gama ne de diğer Portekizli gemiciler bir kaç Kızıldeniz krokisi bir yana, Hint Okyanusunun, Afrikanın haritasını yaptıklarını veya haritanın yapılması için Portekiz'e materyal taşıdıklarını iddia ettiler.

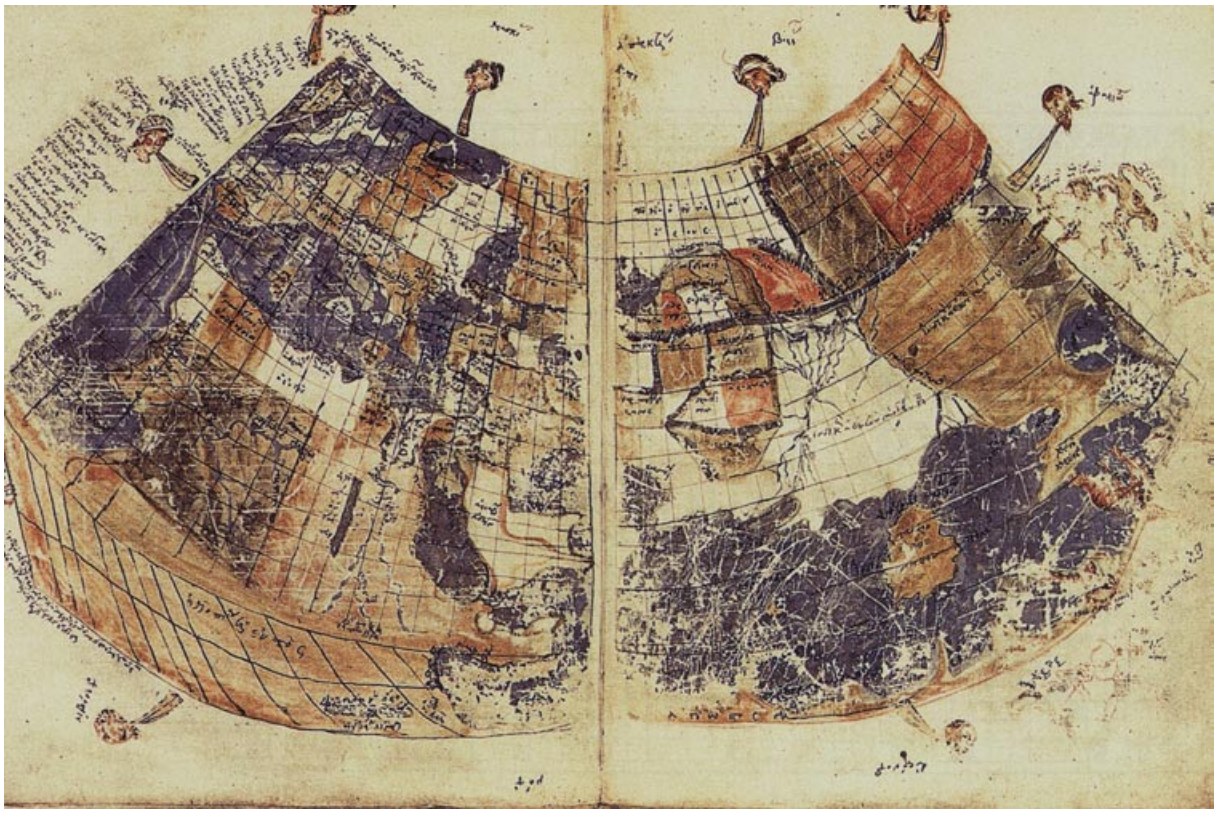

6: Waldseemüllerin (1507) haritası

Tam aksine, onlar Arap denizcilerin elinden bu haritaları aldıklarını açıklamaktan kaçınmadılar. Vasco da Gama ilk Hindistan seferine Arap haritaları ile pusulasız olarak çıkmıştı. Afrika'nın Malindi limanında müslüman denizcilerin elinde gördüğü enlem-boylam dairelerini taşıyan çok gelişmiş haritaları, ilk defa karşılaştığı pusulaları, hareket halindeki gemide enlem derecesini ölçmek için kullanılan özel aleti ve gemilerin büyüklüklerini hayranlıkla anlatır.

Menzis'in görüşünü desteklemek için kullandığı ve Çin donanmasının yaptığına inandığı haritalardan biri de 1507'de Alman Waldseemüller tarafından yapılmış olanıdır (No: 6). Bu haritada oldukça doğru bir şekilde ada ve nehirleri ile birlikte ortaya çıkan Kuzey Asya'yı gözönüne alan Menzis soruyor: Eğer Çinliler değilse? Başka kim bu büyük bölgenin sahillerini ölçmüş olabilir. Avrupalıların daha 300 yıl sonra tanıyabildikleri bu bölgenin böyle bir haritası nasıl ortaya çıkabilirdi, eğer Çin donanması oraya uğramamış olsaydı?

Menzis bu sorusunda haklı. Ama cevabı gerçeğe dayanmıyor. Coğrafya tarihçileri bu noktayı hiç gözönüne almadılar. Hakim düşünceye göre dünya haritasında Yunanlılardan sonra görülen her yenilik Avrupalıların başarıları. Bu soruya cevaben bazı haritaları sunmakla yetineceğim. Evvela Batlamyus'un adını taşıyan dünya haritası. (No: 7) Okyanuslar kapalı denizler halinde karalar tarafından kuşatılıyor. Sonra: 9. yüzyılın başlarında Abbasi Halifesi al-Ma'mun'un 70 kadar bilgine yaptırdığı dünya haritası, 1340 yılından kalan nüsha (No: 8), diğer taraftan onun bize kadar gelen koordinatlar kitabına dayanarak yaptığımız harita. (No: 9) En önemli yenilik okyanusların

7: Batlamyus'un dünya haritası

karaları kuşatması ve Afrika'nın bir yarımada halindeki şekli.

Abbasi bilginlerinin bu çalışmasından 320 yıl kadar sonra 1154 yılında tamamlanan al-İdrisi'nin dünya haritası. (No: 10) Bunda bir hayli gelişmiş bir kuzey ve orta Asya ve 300 yıl kadar bir zaman süresinde dünya haritasında kazanılan gelişme ile karşılaşıyoruz. Bunun ardından Kuzey ve Orta Asya'nın 13. veya 14. yüzyılda büyük bir ihtimalle Türkçe olarak yapılmış Kuzey ve Orta Asya haritasını sunacağım. (No: 11) Harita 18. yüzyılın başında Sibirya'da Bahadır Han'ın Tatar tarihi ile birlikte ortaya çıktı. Kartografya tarihinin en önemli vesikalarından biri olan bu harita maalesef gerektiği şekilde incelenmedi. Sibirya'nın sahilleri, Kuzey okyanusa dökülen nehirlerin, Orta Asya göllerinin enlem boylam dereceleri İslam kültür dünyasında Asya haritasının ne büyük bir gelişmeye kavuştuğunu gösteren paha biçilmez vesikalardan biri. Menzis bu haritayı bilseydi belki hükmünde daha dikkatli davranırdı.

Bu izahatın ardından esas konumuza gelmek istiyorum.

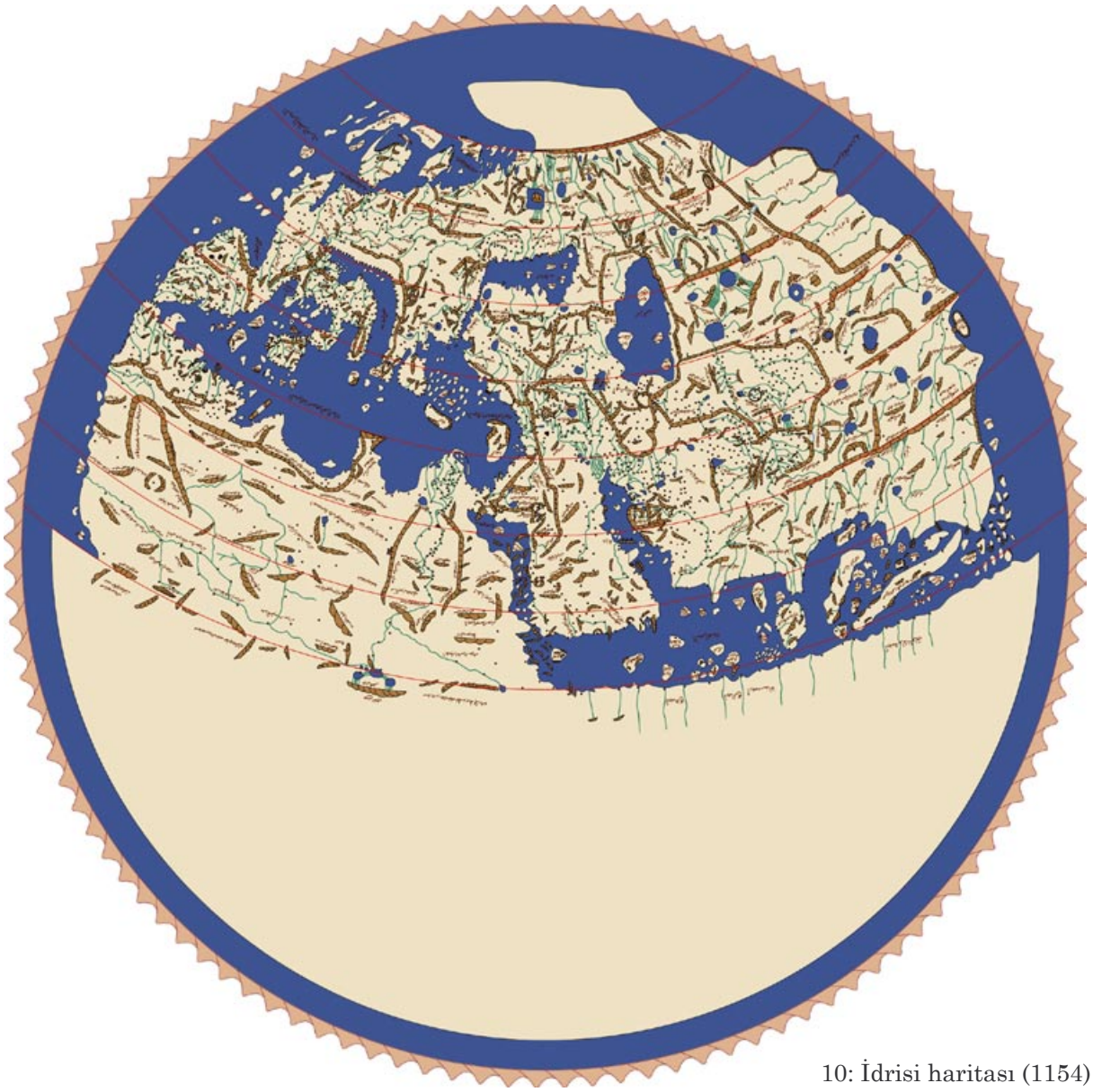
Daha 9. yüzyılın başlarında Ekvator'un uzunluğunu yüksek bilimsel metotlarla 40 bin km kadar bulan Müslümanlar Avrupa ile Asya arasındaki Okyanusun 180 derece olduğuna ve aşılmasının imkansızlığına inanıyorlardı. Bu korkunun tahminen bir yüzyıl kadar sonra kaybolduğu görülüyor. 11. yüzyılın başında büyük bilgin al-Biruni, karaların bir okyanus tarafından kuşatıldığını, okyanusun Batı ile Doğuyu birbirinden, yahut bir arada bulunması münkün olan

8: Halife al-Ma’mun’un dünya haritası

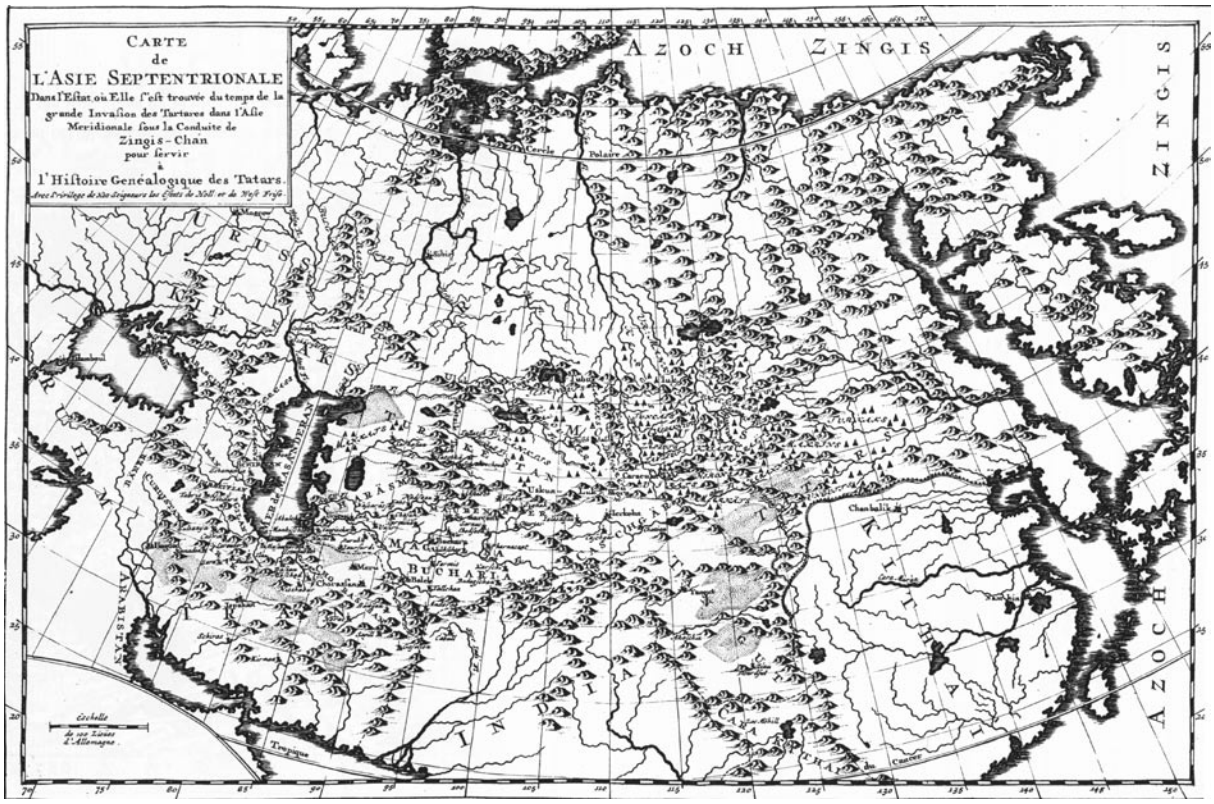

9: Enlem ve boylam derecelerine dayanılarak yapılan al-Ma’mun haritası

10: İdrisi haritası (1154)

kara kütlesinden veya insanların yaşamakta olduğu bir adadan ayırdığını söyler. 10. yüzyılın ilk yarısında yaşayan al-Mas'udi bize ulaşan kitaplarından birinde, Mır'at az-Zaman adlı kitabında okyanustan çok sefer Batıya yönelip hayatlarını tehlikeye sokanlardan etraflıca bahsettiğini belirterek bir bilgiyi tekrarlıyor: "Bunların arasında Haihas adlı Kurtubalı, bir grup insanla birlikte hazırladıkları gemilerle okyanusa açılmış bir zaman sonra büyük ganimetlerle dönmüşler. Başkalarına dönmek nasip olmamış. Bu Endülüs'te bilinen bir şeydir" diyor.

Bu tip teşebbüslerin manası daha sonra coğrafyacı al-İdrisi'nin 1154 yılında verdiği bir bilgiyle daha açık anlağılıyor. Onun verdiği bilgilerden, bu gibi teşebbüslerle okyanusun karşı taraftaki sahiline yahut okyanusta bulunan kara parçalarına ulaşmak hedefinin mevcut olduğu anlaşılıyor. Al-İdrisi anlaşılan kendi zamanında çok ünlü olmuş bir ailenin sekiz kişisinden ibaret gemiciler grubunun okyanusu geçmek için Batıya açıl-

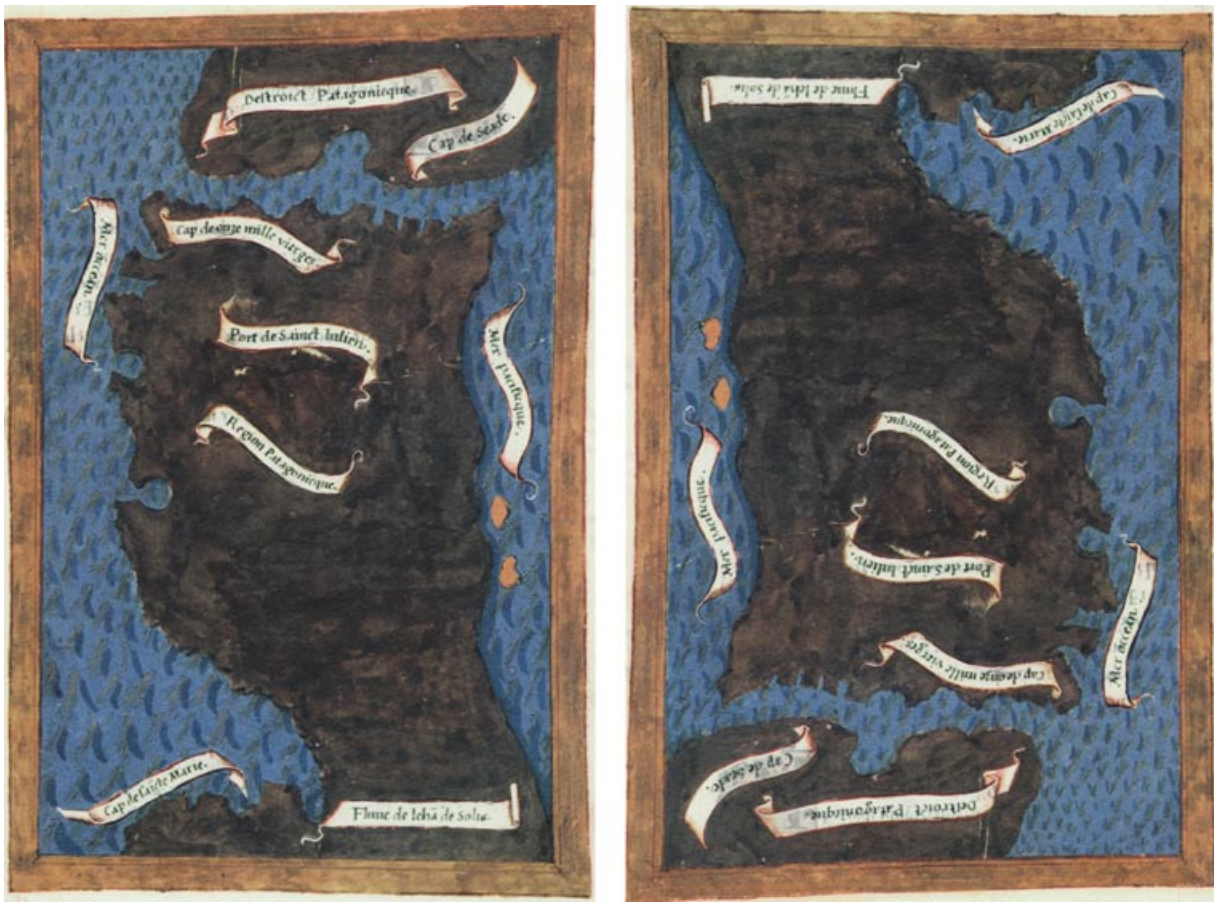

11: Kuzey ve Orta Asya'nın 13. – 14. yüzyılda Müslümanlar tarafından yapılan haritası

dıklarını yazıyor. Lizbon'da Darb al-mağrurin yani okyanus maceracılarının sokağı diye bir yerin bulunduğunu bildiriyor.

Bu gibi teşebbüslerin İslam dünyasının batısında bir hayli yayılmış bulunduğu anlaşılıyor. Mesela Kuzey Batı sahilinden, Mali'den yapılan 2 teşebbüsü öğreniyoruz. Ansiklopedist Ibn Fadlallah al-Umari 1312 yılında Sultan Muhammed Abu Bakr'in büyük bir filoyu "okyanusun diğer tarafına ulaşmak" için seferber ettiğini, gemilerin yolda büyük bir fırtınaya tutulup battıklarını, ancak birinin kurtulup geri döndüğünü, bunun üzerine sultanın çok daha büyük bir filo ile kendisinin aynı amaçla okyanusa açıldığını ve geri dönmediklerini yazıyor. Bunlar bize tesadüfen ulaşan bilgiler. Daha ne kadar çok girişimde bulunulduğunu ve sonuçlarını bilemiyoruz.

Bunun üzerine okyanustaki büyük kara kütlesine yani beşinci kıtaya Kristof Kolomb'dan evvel ulaşıldığına dair izleri haritalara dayanarak göstermeye çalışacağım. İslam kültür dünyasında yapılan bir çok haritalar gibi bu yönde de yapılan haritalar kaybolmuş, ancak bir kısmı italyanca, ispanyolca ve portekizce adaptasyonlar ile bize ulaşmış bulunuyor. Bunun yanısıra aynı dillerde yazılmış kaynaklar da önemli bilgiler veriyor. Mesela 16. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Portekizli tarihçi Galvao keşifler tarihi adlı kitabında Kralın en büyük oğlu Prens Don Pedro'nun Avrupa ve Kudüs'e yaptığı seyahatten 1428 yılında dönüşünde beraberinde bir de dünya haritası getirdiğini, bu haritanın

12: Macellan'ın Güney Amerika'nın güney kısmının haritası

Ümit Burnu'nu ve sonradan Macellan Boğazı diye adlandırılan deniz geçidini belirttiğini yazıyor. Macellan boğazı ile ilgili diğer bir bilgiyi Macellan'ın seferine katılan ve bu seferin tarihini yazan Antonio Pigafetti bize veriyor ve Macellan'ın seferinde 1507'den evvel yapılmış bir haritanın kullanıldığını ve bu haritada sonradan onun adını taşıyan boğazın gösterildiğini yazıyor. (No: 12)

Bu yönde en önemli bilgileri bize Kolomb'un genç çağdaşı ve "Historia de las Indias" adlı seyahatin tarihine ilişkin eseri yazan Las Casas veriyor. Babası Kolomb'un seferlerine katılmış olan bu ünlü tarihçi, kitabında her fırsatta Kolomb'un elinde eski bir haritanın bulunduğunu tekrarlıyor. Bu haritanın sonradan kendi eline geçtiğini, esasında Kolomb'a Floransalı Toscanelli tarafından gönderildiğini açıklıyor. Çok ilginç bilgilerden birinde Kolomb'un diğer kaptanlarla hep bu haritaya dayandıklarını, bir ara bu haritayı bir kaç ada öteye giden kaptan Alonzo Pinzon'un beraberinde götürdüğünü, Kolomb'un sonraki rotayı planlamak için haritayı geri göndermesi için ona haber gönderdiğini, harita geri geldikten sonra Kolomb'un diğer gemicilerle birlikte pozisyon tespiti yaptığını kaydediyor.

Las Casas bu haritada (yanlışlıkla) Hindistan sahili (zannedilen) yerin ve adaların bulunduğunu da açıklıyor. Bütün bu ve başka bilgiler hiç bir süpheye yer bırakmadan gösteriyor ki Kolomb oldukça ayrıntılı bir haritayla

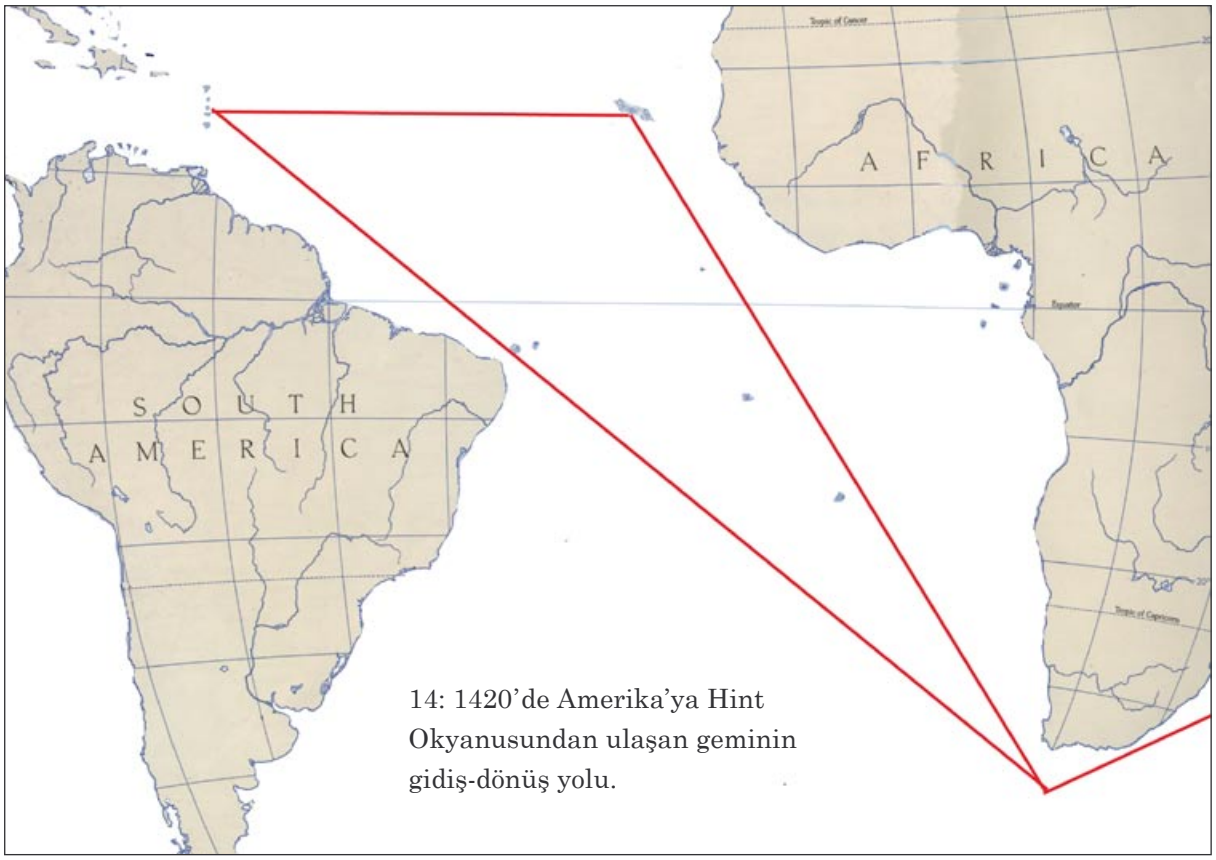

13: Fra Mauro haritası (1457)

bilinen bir ülkeye ulaşmak amacı ile yola çıkmıştır. Bazı bilgiler de bu amacın yeni bir yer keşfetmek değil de bilinen yerlerden altın, kıymetli taşlar ve baharat getirmek olduğunu gösteriyor.

Piri Reis, haritasına eklediği bir notta Kolomb'un eline geçen bir kitapla yola koyulduğunu yazıyor. şimdi temel problem şu sorunun cevabına dayanıyor. Kolomb'un ve Portekizlilerin eline geçen haritalar hangi kültür dünyasının eseriydi. Bu sorunun cevabı için bazı haritalara gözatacağım.

1457 yılında Portekiz Kralının arzusu üzerine İtalya'da Fra Mauro yani Arap Papaz adlı biri dünya haritası yapmıştı. (No: 13) Bu haritanın İslam dünyasındaki örneklere dayandığını ispatlayabilmek meselesini bir tarafa bırakırsak kenarındaki bir açıklama bizim için çok önemli: "1420 yıllarında bir gemi Hint Okyanusundan erkek-kadın adalarına ulaşmak amacı ile

14: 1420'de Amerika'ya Hint Okyanusundan ulaşan geminin gidiş-dönüş yolu.

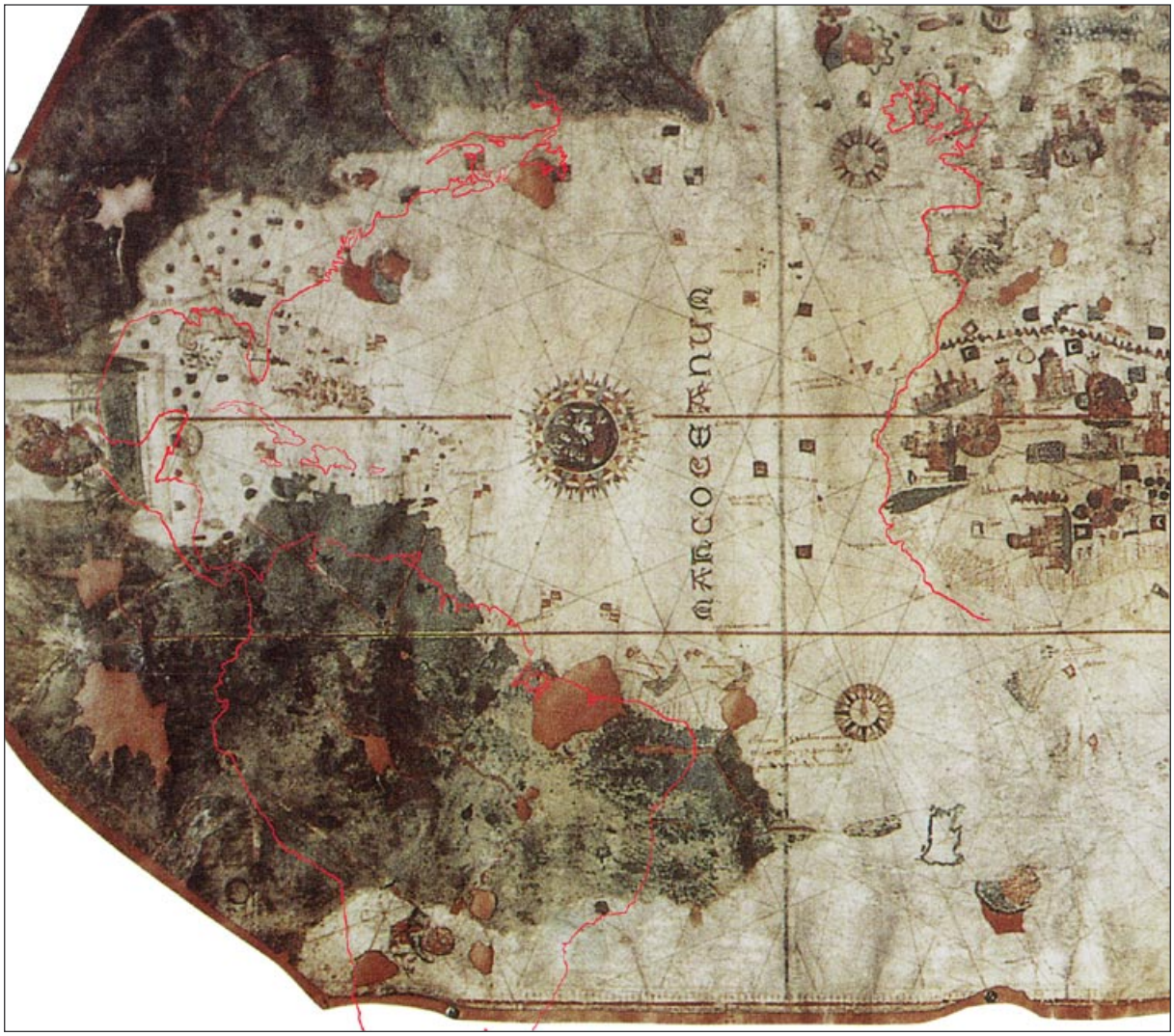
Kap Diyab (Kurtlar Burnu) yani Ümit Burnuna oradan da karanlık okyanustaki Yeşil Adalara uğrayarak 40 günlük ve 2000 millik Batıya yönelen bir yoldan sonra 70 günde Ümit Burnuna geri dönmüş. Bu açıklamadan şimdi Amerika'ya Ümit Burnundan gidilen yolun 1420'den önce bilindiği anlaşılıyor. Bu yolun krokisi şöyle: (No: 14).

Bunu 1500 yılında Kolomb'un ilk 3 seferinde gemilerden birine kaptanlık yapan Juan de la Cosa'nın haritası ile takip edeceğim (No: 15). Bunu bilgisayar kullanarak modern harita ile karşılaştırırsak (No: 16). Batı Afrika ile Kuzeydoğu Brezilya sahillerinin hemen hemen gerçeğe çok yakın olduklarını, Küba, Haiti, Jamaika, Puerto Rico ve Bahama Adalarının şekillerinin ve coğrafi konumlarının gerçeğe oldukça yakın olduklarını görüyoruz. Haritada Macellan Boğazı da görünüyor. Bu harita tek başına boylam derecelerini çok iyi ölçebilen bir kültür dünyasından gelen bir orjinalin ispanyolların elinde olduğunu gösteriyor. Güney Amerika portekizlilerin keşfinden önce bu haritada görülüyor. Bu harita ile Piri Reis'inki arasında çok büyük bir bağlantı kendini gösteriyor.

Bunu müteakip Vasco da Gama'nın 1498'deki ilk Hindistan seferinden hemen sonra ortaya çıkan bir haritayı göstereceğim. Bu harita İtalyan Alberto Cantino'nun adını taşıyor. (No: 3) Güney Amerika'nın bir kısmını da içine aldığından 1502 yılı civarında yapıldığı tahmin ediliyor. Ben bu haritanın orjinalinin daha eski olduğuna inanıyorum. Avrupa'da birden bire ortaya çıkan mükemmel

15: Juan de la Cosa haritası (1500)
16: Juan de la Cosa haritası ile modern haritanın karşılaştırılması

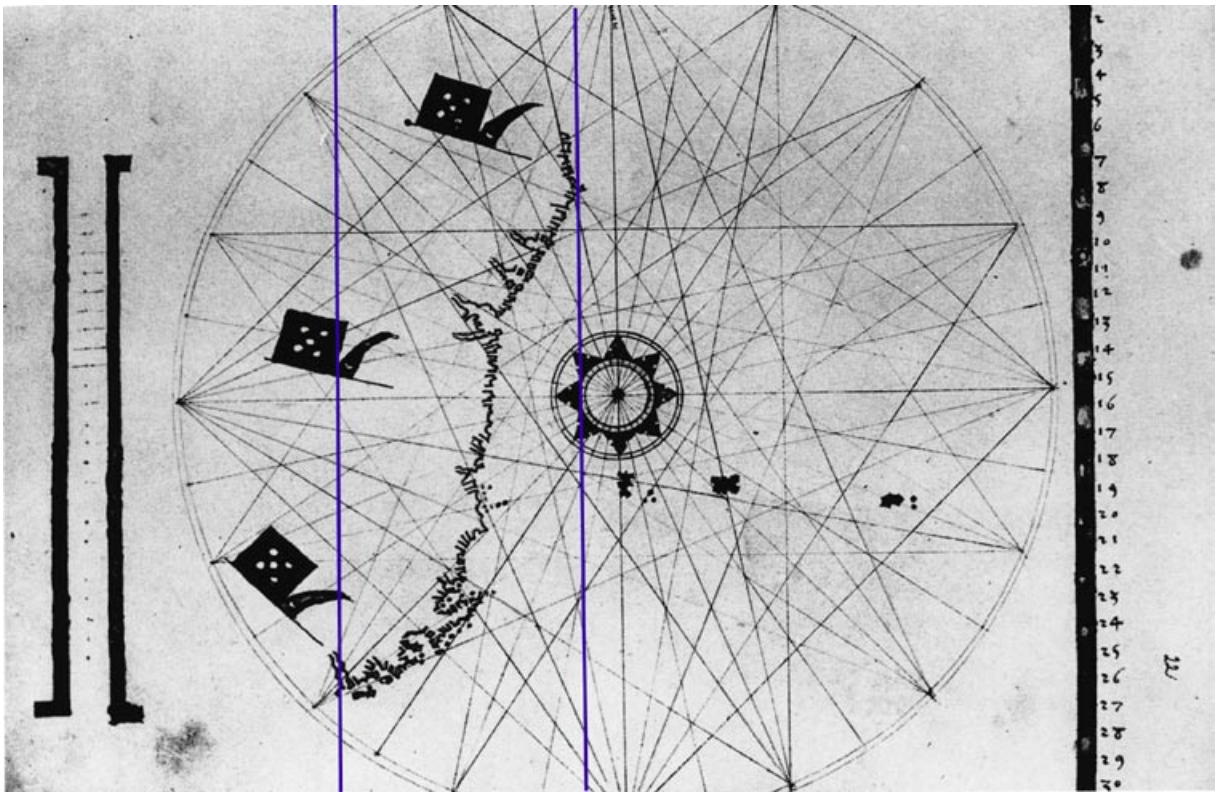

17: Cantino haritasının (1502) modern harita ile karşılaştırılması

Afrika haritasının İslam kültür dünyasından geldiğini burada ispata kalkışmayacağım. Konumuz açısından Afrika ile Güney Amerika arasındaki uzunluk ve bölge sahillerinin gerçeğe çok yakın bulunması önemlidir. Bu ancak boylam derecelerini çok iyi bilen bir ortamdan beklenebilir (No: 17).

Şimdi bir Java dilinde yazılmış bir haritaya geçeceğim (No: 18). Portekizliler 1511 yılında Malezya'yı ele geçirdiklerinde bir gemide bir atlas buldular. Bunun kalan 26 haritasını Malezya dilinden Portekizce'ye çevirerek Krala gönderdiler. Gönderen Kral yardımcısı ve donanma komutanı Albuquerque yazdığı mektupta bu atlasın önemini ve ona hayran olduğunu uzun uzun dile getirmeye çalığıyor. Bu İslam dünyasında haritacılığın ulaştığı en yüksek safhalardan birini gösteren atlasın kartografya tarihindeki yeri çok önemli bir konu. Burada sadece onun Brezilya sahillerine ait olan kısmını ele alacağım. Bu harita Brezilya sahilinin Ekvator'un güneyinde 6'ncı derece ile 27'nci derece arasında kalan kısmını gösteriyor. Sahilin Kuzeydoğudan Güneybatıya doğru eğimi yaklaşık 15 derece. Bu haritanın boylam derecesindeki doğruluk o zaman karşısında bir Afrika kıtası veya bilinen bir ada gibi bir tutanak noktası olmadığı için ancak modern

18: Cava dili ile yazılmış Arapça haritanın (1511 öncesi) Portekizce çevirisi

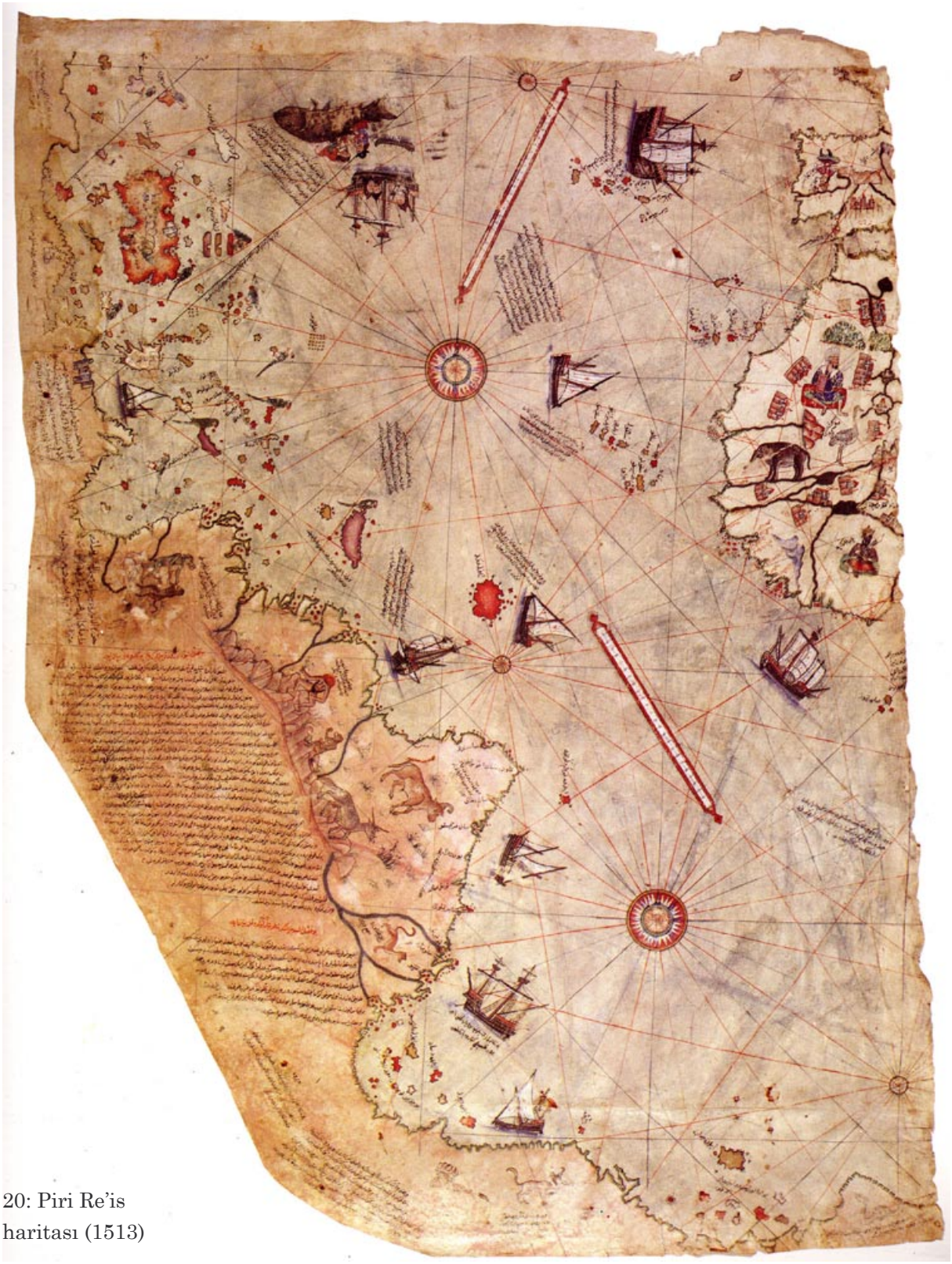
harita ile karşılaştırmak suretiyle elde edilebiliyor. Böyle bir karşılaştırma başarı oranının bir hayli yüksek olduğunu gösteriyor (No: 19).

Son olarak, Piri Reis'in haritasına değinmek istiyorum (No: 20). Bu çok tanınan ve bilhassa Türkleri ilgilendiren bir harita. Onu başlıbaşına bir konferans konusu yapmak isterdim. Burada konumuz için önemli olan sonuçla yetineceğim. Bunun, bilgisayar yardımı ile modern bir harita ile karşılaştırdığımızda (No: 21). Güney Amerika sahillerinin hemen hemen çok iyi, kısmen içerilere doğru nispeten iyi çizildiğini, Afrika ile aradaki boylam derecelerinin, Avrupa Kartoğrafyacılığında ancak 18. ve 19. yüzyılda mümkün olan bir doğruluğa ulaştıklarını görüyoruz. Bunun 15 ve 16. yüzyılda İslam dünyası Hint okyanusu navigasyonunda ulaşılan yüksek metotlardan başka hiç bir

19: Cava haritasının modern harita ile karşılaştırılması

kültür dünyasında sağlanması imkanı yoktu. Bu ilinti ile şunu hatırlatmak isterimki Kolomb'un Amerika kıyılarına doğru bazı enlem ve boylam derecelerini ölçtüğü iddia edilir. Bu değerler 22 derece ile 40 derece kadar

20: Piri Re'is haritası (1513)

hatalı, daha doğrusu ölçüden ziyade hayal ürünüdür.

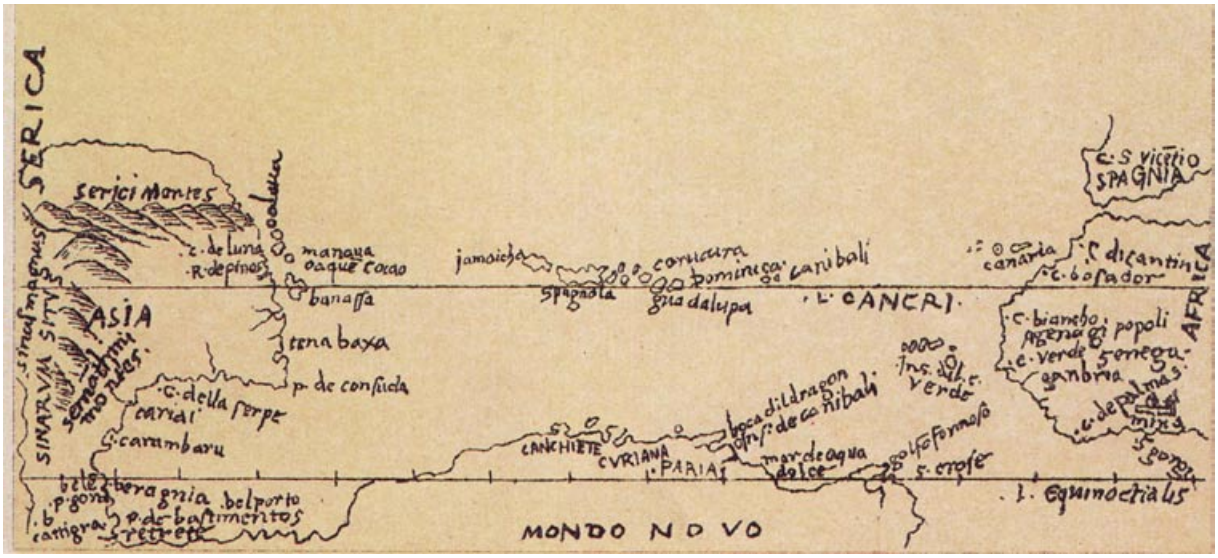
1933 yılında Piri Reis'in haritasını çok ciddi bir araştırmaya tabi tutan Alman bilgini Paul Kahle bu haritanın enlem ve boylam dereceleri bulunan bir orijinale dayanmış olması gerektiği sonucuna varmış, bu orijinalin Kolomb'a Floransa'dan 1474 yılında Paolo Toscanelli tarafından

21: Piri Re'is haritasının modern harita ile karşılaştırılması

gönderildiğine inanmıştı. Ama orijinalin nasıl ve nerede ortaya çıktığı sorusunu bir tarafa bırakmıştı. Matematik coğrafya ve kartografya tarihçiliğinin o günkü durumu bu sorunun cevabını imkansız kılıyordu. Şu noktayı da belirtmek gerekir ki Kahle sadece Orta Amerika kısmının Kolomb vasıtasıyla Piri Reis'e ulaştığını, Güney Amerika kısmının Piri Reis tarafından Portekizlilerin haritalarına dayanarak eklendiğine inanıyordu. Kahle'nin çalışması sonucu, sonraki araştırmalarda Kolomb'un eklerini taşıyan haritanın 1501 yılında Kemal Reis tarafından zaptedilen ispanyol gemisinde ele geçirilen esirler arasında Kolomb'un 3 seferine katılan birinden alındığı inancı yaygındır. Piri Reis sadece amcası Kemal'in, Kolomb'un 3 seferine katılan bir esiri olduğunu söylüyor ve ondan bazı şeyler anlatıyor ve o haritadaki bu kıyılar ve adalar Kolomb'un haritasından alınmıştır diyor.

Benim anlayışıma göre, Piri Reis'in eline italyanlara İslam kültür dünyasından ulaşan Arapça bir haritanın Kolomb'un bazı ekler taşıyan enlem boylam çizgileri gösterilmiş bir italyanca nüshası her hangi bir şekilde ulaşmıştır. Muhtemelen bu haritanın başka nüshaları da yaygındı. Bu harita ispanyol tahtının devamlı ısrarı üzerine Kolomb'un 3. seferinden sonra kardeşine yaptırıp saraya sunduğu basit haritadan çok farklıdır (No: 22). Tamamen yanlış çizilmiş Küba haritası, büyük bir ihtimalle Kolomb ve arkadaşlarına aittir. Haritanın güneyindeki kara parçasının italyanlara ulaşan arapça orjinalde bulunmuş olması tahmin olunabilir. İslam dünyasını dolaşan bir misyoner Guillaurme Adam gemici tacirlerin Afrika'nın güneyinde 54 dereceye kadar indiklerini anlatıyor. Italyan coğrafyacı Livio Sanuto da 1588 yılında yazdığı kitabında, Arapların Mozambik'ten Ümit Burnunu aşarak Güney Kutbuna uzandıklarını kaydediyor.

22: Kolomb'un Haritası (1501)

Şimdi sunduklarımı özetliyorum. İnsanların sonradan Amerika diye adlandırılan kıtaya ulaşmaları 3 aşamada oldu:

1. İnsanlar eski dünyadan başlangıcı bilinmeyen bir çağdan beri zaman zaman tesadüflerle okyanusun içindeki büyük kara parçasına ulaştılar. Bu günümüzde kabul edilen bir gerçek.

2. Müslümanlar en geç 10. yüzyılın ilk yarısından itibaren İberik yarımadasından ve Batı Afrika sahillerinden sayısını bilemeyeceğimiz defalar okyanusun karşı sahiline batıya yelkenleyerek ulaşmaya çalıştılar. Onlar aynı sahillere Afrika'nın güneyinden 9. yüzyıldan beri ulaşabiliyorlardı. Onlar okyanustan batıya doğru yaptıkları teşebbüslerinde bizim için bilinmeyen bir tarihten itibaren ama en geç 15. yüzyılın başında büyük kara parçasına ulaşmış ve dönmüş olmaları ve bunu çok defa tekrar etmiş olmaları lazım. Onlar 9. yüzyıldan itibaren matematik coğrafya ve kartografyayı geçen 800 yıl boyunca geliştiren bir kültür dünyasının mensupları olarak batı atlantiğin ve sahillerinin büyük bir kısmının haritalarını yaptılar. 16. yüzyıldan itibaren bilimlerin diğer dallarında olduğu gibi onların bu alanlarda da lider konumlarını kaybetmeleri ve yerlerini başkalarına bırakmaları tarihi bir kader olmuştur.

3. Nasıl Bartolomeo Diaz ve Vasco da Gama müslümanların haritaları ile Ümit Burnuna ve Hint okyanusuna yönelmiş idilerse Kolomb ve Portekizli gemiciler, bu arada Macellan Amerika'ya ellerine geçen İslam dünyasının haritalarıyla ulaştılar. Ne eski Portekizliler ne de ispanyollar bu gerçeği saklıyorlardı. Onlar Müslüman öncülerinden üstlendikleri işi büyük bir çalışkanlık ve gayretle geliştirdiler. Yeni bir kıtanın varlığının insanlığın bilgisine sunulmasını onlara borçluyuz.